

DESCARTES: SER VERMEYİP SIR VEREN DEVRİMÇİ

Serdar SAKINMAZ

Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Felsefe Bölümü

<https://orcid.org/0000-0001-5990-2664>

KİTAP İNCELEMESİ

Utku ÖZMAKAS, *Kartezyen Prens – Descartes ve Siyaset*, Zoom Kitap, 1. Basım, İstanbul, 2022, 147 sayfa, ISBN: 978-605-68542-9-3

Türkiye’de Descartes ile ilgili çalışmalar, onun “modern” felsefenin “kurucusu” olarak nitelenmesi karşısında oldukça zayıf kalmıştır. Hal böyleyken Descartes’in siyaset üzerine düşünceleri üzerine inceleme bulmak pek de mümkün değildir. Descartes’in “epistemoloji sahasında verdiği mücadelenin neden siyaset sahasındaki bir mücadeleye dönüşmediği epey temel bir sorudur” (sf. 75)¹. Utku Özmakas, Descartes’in klasik felsefe tarihi okumaları içinde onun yalnızca epistemolojik kuşku filozofu olduğu yollu savı aynı zamanda Türkiye’deki

¹ Bundan sonraki bütün alıntılar incelemesi yapılan kitaba ait olacaktır.

felsefe tarihi çalışmalarına büyük bir katkı sunduğu “Kartezyen Prens” adlı kitabıyla çürütüyor.

Descartes her ne kadar siyaset üzerine doğrudan konuşmamış olsa da, siyasete dair söylenmiş birçok fikrin devrimci babası olarak okunabilir mi? Bu tartışmanın dünya literatüründeki yerini saptayan Özmakas, Decsartes’ın metinlerine ve mektuplarına yaptığı atıflarla bu soruya oldukça etraflı bir cevap vermektedir.

Onun özellikle ahlak, duygular, tutkular ve beden üzerinden tartıştığı fikirler başkaca filozoflar tarafından da alınılanırken bu tartışmalar aynı zamanda siyaset felsefesinin de ayaklarını oluşturması bakımından son derece önemli görünmektedir. Descartes’ın siyaset üzerine düşüncelerini inceleyen araştırmacılar bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Kimisi Descartes’ı “batılı devrimci insanın babası” diye nitelerken kimisi de ondan “muhafazakâr, gerici, mutlakiyetçi” diye söz eder. Hal böyleyken Descartes’ın siyaset üzerine ettiği lafları kimi metinlerinden ve özellikle Kraliçe Elizabeth ile mektuplaşmalarından deyim yerindeyse cımbızla çekmek gerekir. Descartes’ın devrimcilikle muhafazakârlık, akıl ile deneyim, bilim ile ahlak, hakikat ile desise, epistemoloji ile siyaset arasında salınan fikirleriyle bunları kimi yerde aşma girişimleri veya aşamama gerilimleri bütün felsefesine yayılmış durumdadır. Özellikle kullandığı metaforlar bu gerilimlerin işaretini verir. Özmakas hem bu gerilimlere odaklanıyor hem de metaforların kullanımı, yeri ve bağlamı içerisinde, bazen de Hobbes ve Machiavelli ile olan “seyahatleri” incelerken Descartes’in siyaset felsefesindeki yerini tespitte girişiyor.

Ulus Baker’in Descartes üzerine bir yazısında “Anlamak, tıpkı bir sanat eserinde olduğu gibi bir düşünce, felsefi bir fikir karşısında takılabileceğimiz tek ve biricik tutum değildir: Felsefi kavramlar hissedilebilir, onlara öfkelenebilir, onların varlığından coşku duyabilir, onlarla hiç de pozitivizmin kurallarına boyun eğmeyen oyunlar oynayabilirsiniz” diye bahseder (sf. 17). Özmakas, bu anlayışı Descartes metinlerine uygulayıp, kendi metnini oluştururken Descartes’ı anlamakla beraber onun *tinisini duymayı* amaçlamış görünmektedir.

Kartezyen düalizmin kurucusu namını alan düşünür, siyaseti de imkansız bir noktadan kurmak ister. Ancak sonsuzluk fikri üzerine bina ettiği epistemolojiye karşılık deneyimin kollarında hayat bulan siyaset bu sonsuzluğu kaldıramaz. Bu yüzden ikilikler peşini bırakmaz.

Örneğin prensler (büyük insanlar) ile sıradan insanlar, yaptıklarının sorumluluğu konusunda farklı haklara sahip olacaktır. Bu da adaletin sınırları konusunda iki ayrı görüş çıkaracaktır. Descartes insanlara akli eşit dağıtırken konu adalet olunca aynı cömertliği göstermez. İncelemelerinde politik konulara girmekten sakınan Descartes, kendini mektuplaşmalarında açacaktır.

Descartes'in epistemolojisi ile siyaseti arasındaki uçurumları göstermekle kalmayan Özmakas, bunların pratik ve politik sebeplerine de eğilir. Hem kendi için hem de bir prens için verilecek en iyi öğüdün "kendini iyi saklayan iyi yaşar" olduğunu söyleyen Descartes, bu öğüde uygun bir hayat geçirir. Epistemolojisi yüzünden başı kilise ile dertte olan düşünürümüz, siyaset konusundaki fikirleri ağızdan zoraki çıkarır. Ancak beklenen "devrimcilik" bir türlü su yüzüne çıkmaz. Bir yandan kilise ile tartışmanın politik bir bağlama yerleştirilmesinden çekinirken diğer yandan kendisine iletilen *Prens* kitabını yorumlamak zorunda kalır. Elizabeth'in *ricasıyla* kitabı inceleyen Descartes, *Prens*'te "mükemmel pek çok ilke" bulmasına karşın egemen tahayyülünün tiranca olduğunu vurgular. Egemeni seküler bir güç olarak görmesinde engel olan şeyin ise "Tanrı'nın iktidar verdiği kişilere bazı haklar da vereceği" olduğunu söyler (sf85-87). Tanrı'ya referansla monarşinin olumlanması Descartes'in düşüncelerinde berraklık kazanmış olur. Mektuplarında da reform düşüncesini eleştiren Descartes, kendisi hakkındaki yargılamalara karşı başka bir iktidarın gücünün, İsveç'in koruması altına girmek ister.

Epistemolojisinde önemli bir yer teşkil eden Tanrı figürü, egemenin meşruiyet kaynağı olarak karşımıza çıkar. Bu noktada Machiavelli ve Hobbes'u monarşiyi "kötü ve tehlikeli ilkelerle" savunmalarını eleştirir. Materyalist felsefe karşısında duyduğu his, Descartes'in çağındaki mevcut politik gerilimde tarafını açıkça belli eder. Epistemolojiden politikanın sınırına girildiğinde Descartes'in devrimcilik ile yolları ayrılır. Tutkuların incelenmesini bilimin güvenli gölgesinde gerçekleştirirken, politik ayrımlarda sözü hükümdara bırakmak ister. Machiavelli ile birçok noktada benzer fikirler sunan Descartes, bu fikirleri kartezyenizmin düsturları olan açıklık ve seçiklik içinde değil, cümle aralarında veya metaforlarla dile getirir. Descartes, politik fikirlerini ortaya koymaktan çekinmiş hatta bu fikirlerin yalnızca sürgündeki prensesin oyalanması için ileri sürüldüğünü söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Hatta söz konusu mektupta, ona bir şeyler öğretmenin gülünç olduğunu, amacının da bu olmadığını

belirtir. Çünkü herkesin mutluluğunun kendisine bağı olduğu, kişinin ait olduğu *talih*'e boyun eğerse mutlu olabileceği şeklindeki Stoacı felsefenin ilkelerini tekrarlar (sf. 120).

Özmkas, son bölümde *aklın* Kartezyen felsefede kurulabilmesinin analitik olarak mümkün olduğunu, bunun sonsuzluk üzerinden kurgulandığından metafizik öznenin olanaklı hale geldiğini belirtir. Ancak siyasetin olanaklı olması için gerekli kavramın *deneyim* olduğu; kavramın tikel, sonlu, şüpheyeye yakın, tekinsiz ve kesinlikten yoksun özelliklerinden dolayı Descartes'ın radarının bilinçli bir şekilde dışında bırakıldığı fikri öne sürülür.